

Oponentský posudek na disertační práci

Mgr. Jiřího Hrabáka

Multifunkční zemědělství v Česku po vstupu do Evropské unie: konceptualizace, vývoj a regionální diferenciaci

Disertační práce Jiřího Hrabáka má 159 stran textu se 14 vloženými tabulkami a 58 obrázky (mapové výstupy a grafy), dále obsahuje abstrakt v češtině a angličtině, seznam tabulek a obrázků. Seznam literatury obsahuje 249 titulů a dále autor využil 34 různých datových zdrojů.

Po formální stránce je práce dobře zpracovaná, všimla jsem si jen několika překlepů (např. „merkantelismus“ na str. 22, „Změděství“ na str. 34 a asi třech dalších. Trochu jsem se ztrácela ve zkratkách.

Záměrem disertační práce bylo podle autora představit koncepty multifunkčního zemědělství, a to v kontextu proměn českého zemědělství v postsocialistickém období, především po vstupu Česka do Evropské unie. Hlavním cílem pak bylo analyzovat vývoj českého zemědělství po vstupu Česka do Evropské unie se zvláštním zřetelem k uplatňování multifunkčního zemědělství a zhodnotit vnímání multifunkčních aktivit zemědělci. Ke splnění tohoto cíle si autor stanovil pět dílčích cílů, na které se soustředil v jednotlivých kapitolách práce.

Cíle práce:

1. Představit a kriticky zhodnotit různé konceptualizace multifunkčního zemědělství, které jsou zakotveny v akademickém diskurzu především v rámci anglosaské perspektivy.
2. Analyzovat vývoj českého zemědělství zejména po roce 1990 a zhodnotit regionální aspekty vybraných ukazatelů českého zemědělství v různých řádovostních úrovních.
3. Zhodnotit vývoj a regionální diferenciaci multifunkčního zemědělství podle konceptualizace multifunkčního zemědělství jako nekomoditní produkce a konceptualizace multifunkčního zemědělství jako integrální součásti rozvoje venkova.
4. Posoudit uplatňování multifunkčního zemědělství v Česku podle konceptualizace multifunkčního zemědělství jako nekomoditní produkce a konceptualizace multifunkčního zemědělství jako integrální součásti rozvoje venkova v různých přírodních podmínkách.
5. Zhodnotit vnímání multifunkčních aktivit zemědělci na mikroregionální úrovni.

Z hlediska poznání multifunkčního zemědělství v rámci české geografie zemědělství si pak autor cíle operacionalizoval do tří výzkumných otázek:

1. Jaký je vývoj multifunkčních aktivit českého zemědělství podle odlišných konceptualizací a jaká je regionální diferenciaci těchto aktivit?
2. Jaký vliv mají na multifunkční aktivity přírodní podmínky a existují vztahy mezi přírodními podmínkami pro zemědělství a těmito aktivitami podle konceptualizace multifunkčního zemědělství jako nekomoditní produkce a jako integrální součásti rozvoje venkova?
3. Jaké je využívání multifunkčních aktivit českými zemědělci?

Zvolené, poměrně široké téma je nejdříve rozpracováno v druhé kapitole teoreticky. Velmi dobře jsou popsány a rozebrány různé přístupy k multifunkčnímu zemědělství, především ty zpracované v anglosaském prostředí. Podrobně jsou analyzovány koncepty multifunkčního zemědělství charakterizované zemědělskou multifunkcionalitou, chápané jako integrální součásti rozvoje venkova nebo založené na nekomoditní produkci. Podnětné je také zarámování tématu v rámci geografie zemědělství a rurální geografie. K této části mám jen velmi drobné výtky, některé použité termíny by bylo vhodné podrobněji vysvětlit už při prvním použití (resilience, pluriaktivita, oligopsoní postavení a další). V textu se také opakují některé myšlenky.

V kapitole metodika práce autor nejprve správně charakterizuje metodologická východiska výzkumu venkova, dále analyzuje svůj přístup k výzkumu regionální diferenciaci zemědělství a na závěr popisuje zvolený typ výzkumu na nejnižší prostorové úrovni. Hodnocení regionální diferenciaci byl založen na využití kvantitativních metod, použitím statistických ukazatelů. Zde bych předpokládala hlubší rozbor zdrojů dat a také na větší zaměření na prostorový aspekt používaných dat. Málo vysvětlené mi pak připadá použití souhrnného ukazatele. Autor uvádí na str. 59 „Hodnocení je založeno na tom, že regionu se přiřazuje bodové hodnocení za každý ukazatel podle poměru vztaženému k nejlepší hodnotě indikátoru. Hodnoty takto obodovaných indikátorů se sečetly, čímž se vytvořil souhrnný ukazatel za jednotlivé indikátory.“, Není jasné, jak součtem několika poměrných hodnot vznikne například hodnota 1800 (viz mapa na str. 107). Hodnocení na mikroregionální a lokální úrovni autor vhodně založil na terénním výzkumu realizovaném kvalitativní metodou, rozhovory se zemědělci ve třech zájmových územích (ORP Nepomuk, Kralovice, Tachov). Zde se nabízí otázka, které mohla být také diskutována, a to proč je regionální diferenciaci zpracovávána na úrovni okresů a pro detailní výzkum byly vybrány území obcí s rozšířenou působností. Jinak volbu těchto území považuji z hlediska studované problematiky za správnou.

Vlastní zpracování doktorand začal popisem vývoje českého zemědělství v období po druhé světové válce do současnosti. O vývoji českého zemědělství do roku 1989 toho bylo mnoho napsáno a s ohledem na to, že se autor v této části téměř vůbec nezabýval řešenou problematikou - multifunkčním zemědělstvím, nemusela být tato podkapitola ani součástí práce, nebo mohla být zmíněna specifická multifunkčnost zemědělství (viz JZD Slušovice). Vývoj po roce 1990 je vhodně sledován nejen podle ekonomických ukazatelů, ale také podle změn ve vlastnictví zemědělské půdy. Ke zhodnocení regionální diferenciaci zemědělství pak autor použil datové zdroje LPIS a MZe. Byly vytvořeny vlastní mapové výstupy (Obrázek 8: Obhospodařovaná zemědělská půda podle půdních bloků v Česku v roce 2016, Obrázek 9: Nadmořská výška podle půdních bloků v Česku v roce 2016, Obrázek 10: Svažitost podle půdních bloků v Česku v roce 2016 a Obrázek 11: Méně příznivé oblasti pro zemědělství v Česku v roce 2015). Škoda, že tyto zdroje použil autor jen pro vizualizaci, neboť se nabízí možnost převedení ukazatelů za jednotky okresy a srovnání s dalšími ukazateli, využitými v následující kapitole 4.2.2 Regionální diferenciaci zemědělství na základě strukturálních charakteristik. V této kapitole je regionální diferenciaci vizualizována jednak pomocí statistických zdrojů za okresy a také jsou znovu vhodně využity datové zdroje LPIS, které však opět nejsou zcela využity, totiž převedeny na stejnou prostorovou úroveň, např. okresy. Autor by pak mohl analyzovat prostorové vztahy, nejen popsat vizualizované informace. Oceňuji také zařazení srovnání zemí střední Evropy z hlediska multifunkčního zemědělství v další kapitole.

Následně doktorand hodnotil multifunkční zemědělství jako nekomoditní produkci. Analyzoval vývoj a regionální diferenciaci pomocí zvolených ukazatelů, které podle něj vyjadřují nekomoditní produkci. Osobně bych za více multifunkční považovala propojení komoditní a nekomoditní produkce. Zvolené ukazatele tomu tak trochu odpovídají, chov krav bez tržní produkce mléka i chov ovcí není nekomoditní produkce, a dokonce se nemusí jednat o multifunkční zemědělství. Za čistě nekomoditní lze považovat jen dotace do agroenvironmentálních opatření. Přesto kladně hodnotím přístupy k hodnocení, především snahu o zpracování syntézy. Z tohoto hlediska je dobrým příkladem mapa na obrázku 31: Regionální diferenciacie průměrné velikosti půdních bloků v Česku v roce 2016 a mapa na obrázku 32: Souhrnný ukazatel environmentálních aspektů multifunkčního zemědělství v Česku, ač k druhé uvedené mapě mám výhrady, protože není jasné, co znamenají hodnoty environmentální multifunkcionality (viz připomínka v metodické části). V této části autor analyzované ukazatele také statisticky hodnotil. Na obrázek 33: Lorencovy křivky ukazatelů multifunkčního zemědělství jako nekomoditní produkce (str. 108) by bylo vhodné popsat osy, v příloze práce by měly být uvedeny tabulky s hodnotami za okresy, aby bylo možno výsledky statistického zpracování ověřit. Větší diskusi by zasloužila analýza těsnosti vztahů mezi charakteristikami přírodního prostředí a zvolenými ukazateli. U dalších zajímavých analýz bych považovala za vhodné popsat, jak byly spočítány průměrné nadmořské výšky a průměrné sklonitosti půdních bloků v okresech, a samozřejmě uvést vypočítané hodnoty v příloze.

V šesté kapitole se autor věnuje multifunkčnímu zemědělství jako integrální součásti rozvoje venkova. K hodnocení byly využity ukazatele zaměřené na diverzifikační činnosti, na agroturistiku, na výrobu energie z obnovitelných zdrojů, na ekologické zemědělství a na zpracovávání zemědělských produktů. Problematické pro hodnocení regionální diferenciacie může být využití ukazatelů, které vycházejí z ekonomických subjektů, kde může nastat problém s administrativním sídlem firmy. Například na str. 116 jsou využity jako ukazatel dotace na podporu venkovské turistiky, kde vyniká Praha. Při hodnocení vztahu ukazatelů multifunkčního zemědělství jako integrální součásti rozvoje venkova a charakteristik přírodních podmínek, kromě ekologického zemědělství, se neprokázala téměř žádná statistická závislost.

V sedmé kapitole se autor zabývá mikroregionálním výzkumem. Nejprve charakterizuje území, zvolená pro výzkum. Na str.131 mě pobavila mapa – obr. 47, která ukazuje, kde se nacházejí zkoumané regiony. Podkladem je mapa reliéfu ČR, když se zobrazí zkoumané regiony neprůhledně, ztrácí použití vrstvy reliéfu svou funkci. V rámci geografického přehledu autor vytvořil zajímavé mapové výstupy, které mohl využít dále pro specifikaci nebo srovnání regionů. Z mapy (obr. 48, str. 132) bylo možné i vhodné udělat tabelární přehled půdních bloků podle nadmořské výšky ve zkoumaných regionech a z mapy (obr. 49, str. 133) bylo možné i vhodné udělat tabelární přehled zastoupení typů méně příznivých oblastí ve zkoumaných regionech. V tabulce 8: Základní socioekonomické údaje zájmových území (str. 134) chybí uvedení k jakému časovému horizontu nebo za jaké časové období jsou uvedena data. Tento nedostatek se objevuje při dalším zpracování informací do tabulek (tabulka 9, str. 135, tabulka 10, str. 136, tabulka 11, str. 136, tabulka 12, str. 139, tabulka 13, str. 142). Z hlediska atraktivity pro cestovní ruch jsou srovnávány regiony pomocí absolutních hodnot, ale tyto regiony nemají z daleka stejnou rozlohu (str. 134).

Na str. 136 autor uvádí, že z hlediska evidence zemědělské půdy existují dva zdroje dat. Jedním z nich jsou data úhrnných hodnot druhů pozemků, která eviduje Český úřad zeměměřický a katastrální. Druhým zdrojem dat je databáze LPIS, která eviduje skutečně obhospodařované půdní bloky zemědělci a jejich kultury a výměru. Porovnáním obou datových zdrojů je možné zdůvodnit změny ve struktuře využití půdy a vysvětlit možné příčiny nesouladu mezi databázemi. Proč tato myšlenka nebyla nevyužita i při hodnocení celé ČR?

Vlastním kvalitativním výzkumem na lokální úrovni (na farmách) získal doktorand mnoho zajímavých informací, které jsou v práci podány individuálně i v určitém zobecnění. Při porovnání vybraných zájmových území nebyly z hlediska přijetí multifunkčního zemědělství nalezeny velké rozdíly. Ty se projevily mezi jednotlivými typy farem. Na základě výsledků kvalitativního šetření na lokální úrovni byla pak zpracována SWOT analýza, která naznačuje možné perspektivy multifunkčního zemědělství v České republice.

V závěru práce jsou přehledně shrnuty a zobecněny výsledky, popsané v předchozích kapitolách práce. Především je zhodnocen vývoj multifunkčních aktivit českého zemědělství podle tří zvolených konceptualizací a je charakterizována regionální diferenciací těchto aktivit. Dále je zhodnocen vliv přírodních podmínek na multifunkční aktivity a charakterizovány vztahy mezi přírodními podmínkami pro zemědělství a těmito aktivitami podle konceptualizace multifunkčního zemědělství jako nekomoditní produkce i jako integrální součásti rozvoje venkova. Nakonec se pozornost autora soustředila na zhodnocení využívání multifunkčních aktivit českými zemědělci. Tedy v závěru doktorand shrnul odpovědi na otázky, které si stanovil spolu s cíli práce.

Jiří Hrabák si vybral pro svoji disertační práci zajímavé téma, které se rozhodl pojmout velmi ze široka: „Zhodnotit vývoj a regionální diferenciaci multifunkčního zemědělství podle několika konceptualizací a současně posoudit uplatňování multifunkčního zemědělství v Česku podle těchto konceptualizací.“ Jsem si jista, že tomuto tématu věnoval mnoho času, četby, přemýšlení. Z mého subjektivního pohledu snaha „říci vše“ vedla k tomu, že se při práci dopustil drobných chyb. Nicméně po přečtení celé práce si stojím za tím, že Jiří Hrabák prokázal velmi dobře své tvůrčí schopnosti v dané oblasti výzkumu a že práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v oboru. Práci proto považuji za úspěšnou a přínosnou a doporučuji ji k obhajobě.

V Plzni, 6. března 2017 doc. RNDr. Marie Novotná, CSc.

